

Grunnlagsdokument for arbeidet med barnehage-, skolemiljø, mobbing og andre krenkelseser

En felles plattform for statlige aktører
Revidert utgave

Grunnlagsdokument for arbeidet med barnehage-, skolemiljø og mobbing andre krenkelser

Innhold

1. Innledning.....	3
2. Hele utdanningsløpet i sammenheng	3
3. Regelverk om barnehage- og skolemiljø	4
4. Sentrale begreper	6
4.1 Barnehage- og skolemiljø	6
4.1.1 Psykososialt barnehage- og skolemiljø	6
4.1.2 Fysisk barnehage- og skolemiljø.....	6
4.1.3 Barnas læringsmiljø i barnehagen.....	7
4.1.4 Elevenes læringsmiljø i skolen.....	7
4.2 Krenkelser	7
4.2.1 Mobbing.....	8
4.2.2 Diskriminering og trakassering.....	9
5. Føringer for arbeidet.....	10
5.1 Anerkjennelse barn og unges opplevelse og rett til medvirkning.....	10
5.2 Voksne har ansvar for å forebygge og stoppe krenkelser	11
5.3 Sosial og faglig læring skjer i et samspill.....	11
6. Helhetlig og systematisk arbeid med barnehage-, skolemiljø, mobbing og andre krenkelser	11
6.1 Fremme trygge og gode barnehage- og skolemiljøer.....	12
6.1.1 Barnehage- og skolekulturen	13
6.1.2 Organisasjon og ledelse	13
6.1.3 Pedagogisk ledelse i barnehagen og relasjonell klasseledelse i skolen.....	13
6.1.4 Relasjoner i barnehagen og elev-elev relasjoner i skolen.....	14
6.1.5 Foreldresamarbeid	15
6.2 Forebygge mobbing og andre krenkelser	15
6.3 Håndtere mobbing og andre krenkelser.....	17
6.3.1 Følge med og fange opp.....	18
6.3.2 Gripe inn	19
6.3.3 Varsle.....	19
6.3.4 Undersøke	19
6.3.5 Sette inn tiltak og evaluere	20
6.3.6 Skjerpet aktivitetsplikt.....	22
Litteraturliste.....	23

1. Innledning

Barnehager og skoler skal fremme helse, trivsel, lek, læring og inkludering, og de fleste barn og unge trives i norske barnehager og skoler.¹ Regelverket pålegger barnehager og skoler å fremme trygge og gode barnehage- og skolemiljø, forebygge og håndtere mobbing og andre krenkelser. Foreldrene skal være sikre på at når barnehagen eller skolen overtar omsorgen for barna deres har de trygge og gode barnehage- og skolemiljø. Til tross for dette opplever en del barn og unge å bli utsatt for mobbing og andre krenkelser i barnehager og skoler. Flere undersøkelser viser at barn opplever å bli plaget av andre barn i barnehagen.² 6,3 prosent av elevene blir i en eller annen kombinasjon mobbet av medelever, voksne på skolen eller digitalt av medelever, to til tre ganger i måneden eller oftere.³ Å oppleve mobbing eller andre krenkelser svekker barns livskvalitet, helse, trivsel og læring.⁴

Målgruppen for dette dokumentet er statlige aktører innenfor utdanningssektoren som har oppgaver knyttet til barnehage- og skolemiljø. Dette gjelder blant annet fylkesmennene, Læringsmiljøsentret, Senter for IKT i utdanningen og direktoratet. Grunnlagsdokumentet er utarbeidet av Utdanningsdirektoratet i samarbeid med Læringsmiljøsentret og Senter for IKT i utdanningen.

Arbeidet med trygge og gode barnehage- og skolemiljø krever at flere statlige aktører samarbeider. Dette dokumentet skal være et grunnlag for statens arbeid med barnehage- og skolemiljø, mobbing og andre krenkelser og bidra til samordning. Hensikten med dokumentet er å bidra til å etablere en felles forståelse og begrepsbruk hos statlige aktører om hvordan fremme trygge og gode barnehage- og skolemiljø, og forebygge, fange opp og håndtere mobbing og andre krenkelser. Dokumentet skal vise sammenhenger mellom regelverk og pedagogikk, men for utfyllende redegjørelser av gjeldende rett viser vi til rundskriv Udir-3-2017 og Udir-4-2014. Dokumentet er forankret i gjeldende regelverk og basert på forskning, erfaringer fra rettspraksis, klagesaker, tilsyn, kompetanseutviklingstiltak og NOU 2015:2 «Å høre til».

Dokumentet er bygd opp i seks deler. I del to redegjør vi kort for hvorfor grunnlagsdokumentet omtaler hele utdanningsløpet. I del tre redegjør vi for relevant regelverk. Del fire omhandler sentrale begreper. I del fem skisserer vi tre føringer som skal gjennomsyre statens arbeid med barnehage- og skolemiljø. I del seks beskriver vi innholdet i et helhetlig arbeid for trygge og gode barnehage- og skolemiljøer.

2. Hele utdanningsløpet i sammenheng

Barnehage og skole er i stor grad behandlet samlet i dette dokumentet. Å se hele utdanningsløpet i sammenheng gir mulighet for helhetlig og systematisk arbeid. Et eksempel er at det gir muligheter for å jobbe helhetlig for å realisere *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver* (rammeplanen) og *Læreplanverket for Kunnskapsløftet*. Det gir også mulighet for tidlig innsats. Tidlig innsats innebærer her for det første at det jobbes systematisk og settes inn tiltak tidlig i utdanningsløpet for å fremme trygge og gode barnehage- og skolemiljø, forebygge og håndtere mobbing. For det andre innebærer det at det iverksettes tiltak tidlig når barn og unge opplever at de ikke har trygge og gode barnehage- og skolemiljø.⁵ I arbeidet bør også overgangene i og mellom barnehage og skole, og ulike skoler ses i sammenheng.

Barns opplevelser i barnehagen er først og fremst viktig for barnet her og nå. Samtidig er erfaringer fra barnehagen viktig for barnets videre liv, og kan være avgjørende for unges

¹ Røe, Utvær, Wendelborg og Caspersen (2017), Bratterud, Sandseter og Seland (2012)

² Bratterud, Sandseter og Seland (2012) og Lund, Gotfredsen, Helgeland, Nome, Kovac og Cameron (2015)

³ Wendelborg (2017)

⁴ Olweus (2010), RKBV Vest og Læringsmiljøsentret (2016)

⁵ Tidlig innsats er definert i St.meld. nr. 16 (2006–2007), Meld. St. 18 (2010–2011) og Meld. St. 19 (2015–2016)

fullføring av skolegang og etablering som samfunnsborgere i voksenlivet. Forskning viser at det kan være sammenheng mellom mobbing i barnehagen og frafall i videregående opplæring.⁶ Arbeidet med trygge og gode skolemiljø må også tilpasses de eldste elevene, og typer krenkelser som har høy forekomst i videregående opplæring.⁷

Barnehage og skole - likheter og forskjeller

Noe av hensikten med å behandle barnehage og skole samlet er å understreke at det er flere likheter i arbeidet og muligheter for å overføre erfaringer. Et eksempel er at FNs barnekonvensjon gjelder for både barnehage og skole og at det er fellestrekk i arbeidet for å sikre at barn og unges rettigheter oppfylles. Det er også fellestrekk i det pedagogiske arbeidet med trygge og gode barnehage- og skolemiljø.

Samtidig er det også noen forskjeller av betydning. Barnehagen har en omsorgsplikt for barna, men barnehagebarn har ikke rettigheter i barnehageloven (bhl.) som tilsvarer opplæringsloven (oppl.) kapittel 9 A. En annen forskjell er at arbeidet mot mobbing i barnehagen er i en tidligere fase enn tilsvarende arbeid i skolen. Barnehagen har lang tradisjon for å jobbe med verdier som vennskap, tilhørighet, sosial kompetanse mv., og har lenge hatt omsorg og allsidig utvikling som sitt formål.⁸ Å ta i bruk mobbegrepet i barnehagen har vært omdiskutert, og barnehagen har hatt tradisjon for å bruke andre begreper og innganger i arbeidet.⁹ Nyere forskning fremhever at også barnehagebarn utsettes for mobbing og andre krenkelser,¹⁰ oftest i form av utestengelse og manglende inkludering. Det finnes noe forskning på mobbing i barnehagen internasjonalt, men lite fra Norge og lite sammenlignet med forskning på mobbing i skolen.¹¹ Det er behov for mer forskning om mobbing i barnehagen.

For skolens del har staten arbeidet med skolemiljø og mobbing siden første nasjonale anti-mobbekampanje i 1983-84. Oppl. kapittel 9 A gir elevene en individuell rett til et godt skolemiljø og regulerer skolens plikter. Læringsmiljø/skolemiljø og mobbing er og har vært omtalt i læreplanene lenge. Videre finnes det et omfattende kunnskapsgrunnlag om hva som virker i arbeidet for å utvikle og opprettholde trygge skolemiljøer, samt forebygge og håndtere mobbing og andre krenkelser.¹² Samtidig er mobbetallene i Norge relativt stabile. Det er behov for mer forskning, for eksempel om digital mobbing, samarbeid med foreldre og identitetsbasert mobbing, herunder mobbing av samiske barn og unge.¹³

3.Regelverk om barnehage- og skolemiljø

Alle barn og unge skal ha trygge og gode barnehage- og skolemiljøer uten mobbing og andre krenkelser. Dette er både et mål i seg selv og er viktig for barns lek, utvikling, læring og sosiale tilhørighet. Statens arbeid skal understøtte og være i samsvar med barn og unges rettigheter etter barnekonvensjonen, barnehageloven med forskrifter og opplæringsloven med forskrifter. Det pedagogiske arbeidet skal skje innenfor rammene som er fastsatt i regelverket. Regelverket fastsetter felles verdier, krav og handlingsrom for det pedagogiske arbeidet med barnehage- og skolemiljø, mobbing og andre krenkelser. Det er derfor nødvendig med god regelverksforståelse for alle som skal arbeide på området. Dette dokumentet er i samsvar med regelverket og skal understøtte oppfyllelsen av kravene i regelverket.

FNs barnekonvensjon gir barn grunnleggende menneskerettigheter. Oppfyllelsen av rettighetene innebærer at det legges til grunn et barnesentrert perspektiv og at barnets egenverdi og opplevelser anerkjennes. Barnekonvensjonen har fire sentrale prinsipper som har

---

⁶ Lund (2013)

⁷ Elevundersøkelsen 2015 og NOU 2015:2

⁸ jf. bhl. § 1 og rammeplanen.

⁹ Idsøe og Roland (2017)

¹⁰ Cameron og Kovacs (2016), Nordahl og Qvortrup (2015)

¹¹ Lund m.fl. (2015), Alsaker og Gutzwiller-Helfenfinger (2010), Idsøe og Roland (2017)

¹² Se bl.a. NOU 2015:2 del 3 for sammenfatning av en del av forskning

¹³ NOU 2015:2

betydning for alle andre artikler i konvensjonen. De fire prinsippene er:

- Barns rett til vern mot diskriminering (artikkel 2)
- Barnets beste skal være et grunnleggende hensyn (artikkel 3)
- Retten til liv og plikten til å sikre utvikling (artikkel 6)
- Barns rett til å bli hørt (artikkel 12).

De fire prinsippene er rettigheter i seg selv, men skal også trekkes inn i tolkningen av de øvrige artiklene. Av andre rettigheter i barnekonvensjonen som har betydning for arbeidet mot mobbing og andre krenkelser, trekker vi særlig frem artikkel 19, 28, 29, 16 og 24 her. Artikkel 19 gir barn og unge en rett til beskyttelse mot fysisk og psykisk vold som mobbing. Å motvirke og stoppe mobbing er viktig for å sikre barns rett til liv og utvikling, og for at retten til grunnskoleopplæring og opplæringens formål oppfylles, jf. barnekonvensjonen artikkel 6, 28 og 29. For at retten til utdanning skal oppfylles, er det noen forutsetninger som må være oppfylt, blant annet at skolemiljøet er slik at barn ikke kommer til skade. Barnekomiteen har uttalt: "A school which allows bullying or other violent and exclusionary practices to occur is not one which meets the requirements of article 29 (1)".¹⁴ En annen artikkel av betydning er artikkel 16 om barns rett til privatliv, herunder personvern. Dette har blant annet betydning for hvilke metoder som kan og ikke kan brukes for å gjøre undersøkelser i saker. I tillegg kan artikkel 24 om retten til nødvendig helsehjelp være aktuelt for barn og unge som utsettes for mobbing. Vi understreker at andre artikler også har betydning for statens, barnehagens og skolens arbeid.

Bhl. fastsetter plikter for barnehagene. Det følger av bhl. § 1 at barnehagene har en omsorgsplikt. I § 2 er det fastsatt at barnehagene skal ha en helsefremmende og forebyggende funksjon. Paragraf 1 og 2 innebærer at barnehagene er forpliktet til å skape trygge og gode barnehagemiljø og forebygge, avdekke og håndtere mobbing og andre krenkelser. Bhl. § 3 omhandler barns medvirkning og fastsetter at blant annet at barna selv skal kunne gi uttrykk for hvordan de har det i barnehagen.

Elevenes rettigheter er fastsatt i oppl. kapittel 9 A. Kapittel 9 A gir alle elever en individuell rett til et trygt og godt skolemiljø som fremmer helse, trivsel og læring. Det er elevens subjektive opplevelse som er det avgjørende for om eleven har det trygt og godt på skolen. Formålet med retten er at barn og unge skal være trygge på skolen. Skolen og skoleeier har plikt til å arbeide systematisk med skolemiljøet og til å håndtere saker hvor elever opplever mobbing eller andre krenkelser. Oppl. kapittel 9 A gjelder også for leksehjelpsordningen, skolefritidsordningen og skoleveien. I tillegg omfattes krenkelser som skjer på fritiden, inkludert digitale krenkelser, om de påvirker elevens opplevelse av et trygt og godt skolemiljø. Kapittel 9 A gjelder også for friskolene, jf. friskoleloven § 2-4, og omtalen av kapittel 9 A gjelder også for friskolene.

For barnehage og skole er formålet og verdigrunnlaget angitt i formålsparagrafene¹⁵ og utdypet i læreplanverket og i rammeplanen. Rammeplanen og læreplanverket inneholder også føringer for arbeidet med barnehage- og skolemiljø, mobbing og andre krenkelser og har forskriftstatus. For barnehage slår formålsparagrafen og rammeplanen fast at barnehagen skal møte barna med tillit og respekt, og bidra til trivsel og glede i lek og læring. Personalet har ansvar for at alle barn får oppleve at de selv og alle i gruppen er betydningsfulle personer for fellesskapet. For skole følger det av formålsparagrafen, generell del og prinsipper for opplæringen at skolen skal ha et tydelig verdigrunnlag, en bred kulturforståelse, og at det er en sentral oppgave for skolen å utvikle elevenes sosiale og kulturelle kompetanse. Elevene skal utvikle seg til selvstendige individ som vurderer konsekvensene av og tar ansvar for sine egne handlinger.¹⁶ Føringer skal ligge til grunn for skolens opplæring og arbeidet med å

¹⁴ FNs barnekomité 2001 avsnitt 19

¹⁵ Bhl. § 1 og oppl. § 1-1.

¹⁶ Prinsipper for opplæringen, Læreplanverket for Kunnskapsløftet

utvikle inkluderende sosiale fellesskap og læringsfellesskap hvor mangfold blir verdsatt og respektert.

Vi viser også til forskrift om miljørettet helsevern i barnehager og skoler mv.

4. Sentrale begreper

Grunnlagsdokumentet skal bidra til å etablere en felles forståelse og begrepsbruk hos statlige aktører. Vi redegjør her først for forståelsen av samlebegrepene barnehage- og skolemiljø og elementer i disse; fysisk miljø, psykososialt miljø og læringsmiljø. Deretter redegjør vi for samlebegrepet krenkelser, som blant annet omfatter mobbing, diskriminering og trakassering. Begrepsforståelsen er i samsvar med regelverket.

4.1 Barnehage- og skolemiljø

Barnehage- og skolemiljø er samlebegrep som benyttes i regelverket, henholdsvis bhl. § 4 og i oppl. kapittel 9 A. Barnehage- og skolemiljø omfatter barnehagens eller skolens fysiske miljø og psykososiale miljø. I tillegg favner det også læringsmiljøet i barnehagen og skolen. Barn og unges barnehage- og skolemiljø er også digitalt. Begrepene tilsvarer arbeidsmiljø for arbeidstakere, jf. arbeidsmiljøloven. De ulike elementene i barnehage- og skolemiljø redegjøres for under i punkt 4.1.1 til 4.1.4.

4.1.1 Psykososialt barnehage- og skolemiljø

Psykososialt miljø forstås som det psykologiske og sosiale miljøet i barnehagen eller på skolen og hvordan barn, unge og de ansatte opplever dette. Dette miljøet påvirkes av personalet, ledelsen, kollegialt samarbeid, enkeltbarn, grupper av barn/unge, fellesskapet av barn og unge, og barnehagens og skolens kultur, holdninger, verdier, normer og praksis. Dette påvirkes igjen av ytre faktorer som kulturelle, religiøse, økonomiske, utdanningsmessige og helsemessige forhold.¹⁷ Kort kan vi si at det psykososiale miljøet påvirkes både av enkeltindivid og grupper, som direkte eller indirekte deltar i miljøet. Psykososialt miljø påvirkes også av barnehage- og skolekulturen og samfunnet det er en del av. For en person vil både sosiale og individuelle forhold ha betydning for hans eller hennes opplevelse av det psykososiale miljøet.

Det psykososiale skolemiljøet er ikke avgrenset til forhold på skolen i skoletiden. Det omfatter, i tillegg til det som skjer på skolens område i skoletiden, også skoleveien, alle turer og arrangementer i skolens regi, samt mobbing og andre krenkelser som skjer utenfor skoletiden, og som har *sammenheng med skolen*.¹⁸ Dette betyr at blant annet digitale krenkelser utført på fritiden omfattes dersom det får konsekvenser for elevens opplevelse av et trygt og godt skolemiljø.¹⁹

4.1.2 Fysisk barnehage- og skolemiljø

Det fysiske barnehage- og skolemiljøet omfatter barnehagens og skolens inne- og utemiljø. Det fysiske innemiljøet (inn klimaet) omfatter faktorer som luft, temperatur, lys- og strålemiljø, akustikk og mekanisk innemiljø, samt leker og utforming av lekemiljø. Utemiljøet omfatter blant annet lokalisering – med faktorer som støy og uteluft – utforming av utearealet, lekeapparater osv.²⁰

Kommunen skal sørge for at kravene til det fysiske miljøet er oppfylt ved godkjenning av barnehager, jf. bhl. § 10, jf. §§ 1 og 2. Det fysiske miljøet i barnehager, både lokaler og uteområde, skal bidra til trivsel, lek og læring, og være et utfordrende og trygt sted for

¹⁷ Rundskriv Udir 3-2017 og NOU 2015:2

¹⁸ Udir 3-2017

¹⁹ Prop. 57 L (2016–2017), s.22

²⁰ Utdannings- og forskningsdepartementet (2005)

felleskap og vennskap.²¹ Personalet skal utforme det fysiske miljøet slik at alle barn får mulighet til å delta aktivt i lek og andre aktiviteter.

For skoler er det fysiske miljøet regulert i oppl. § 9 A-7. Her er det fastsatt at det fysiske skolemiljøet skal være i samsvar med de faglige normene som fagmyndighetene til enhver tid anbefaler både ved etablering og i driften. Om det fysiske miljøet avviker fra dette må skolen kunne dokumentere at miljøet likevel har tilfredsstillende virkning på helsen, trivselen og læringen til elevene. Barnehagene og skolene skal også oppfylle kravene til det fysiske miljøet i forskrift om miljørettet helsevern i barnehager og skoler mv.

4.1.3 Barnas læringsmiljø i barnehagen

Rammeplanen inneholder ikke en tydelig begrepsavklaring av læringsmiljø, men det helhetlige læringssynet er tydelig forankret her. Det fremheves at barnehagens innhold skal bygge på et helhetlig læringssyn, hvor omsorg og lek, læring og dannelse er sentrale deler. Læringsmiljøet i barnehagen kan defineres som de kulturelle, relasjonelle og fysiske forholdene i barnehagen som har betydning for barns utvikling, lek, læring, sosiale tilhørighet, helse og trivsel.²² Det er *forhold rundt barnet* som skal bidra til god utvikling, lek, læring, helse og trivsel hos barna. Barnas liv påvirkes i stadig større grad av digitale verktøy og medier²³, noe som også har betydning for læringsmiljøet.

4.1.4 Elevenes læringsmiljø i skolen

Generell del av læreplanverket utdyper verdigrunnlaget og synet på læring i opplæringen. Den fremhever bl.a. at det skal være rom for alle og at mangfoldet i elevgruppen skal brukes som ressurs i opplæringen. Generell del understreker at alle har et felles ansvar for et læringsmiljø som kjennetegnes av omtanke for andres behov og respekt for læring. Ulike fagmiljøer har forskjellige forståelser og definisjoner av «læringsmiljø».²⁴ Direktoratet har definert læringsmiljø som de samlede kulturelle, relasjonelle og fysiske forhold på skolen som har betydning for elevenes læring, helse og trivsel.²⁵ Utdanningsdirektoratet har tidligere oppsummert forskning om forhold som har avgjørende betydning for kvaliteten på elevens læringsmiljø. Disse er lærerens evne til å lede klasser og undervisning, positive relasjoner mellom lærer og hver enkelt elev, positive relasjoner og kultur for læring blant elevene, godt samarbeid mellom hjem og skole og god ledelse, organisasjon og kultur for læring på skolen.²⁶ Dette er forhold som har innvirkning på elevenes faglige og sosiale læring, i tillegg til trivsel mer generelt. Teoretisk sett kan disse forholdene kategoriseres på ulike måter. I praksis griper forholdene over i hverandre og skoleledere og lærere må jobbe samtidig med disse. Elevenes liv og læringsmiljø påvirkes i stadig større grad av digitale verktøy og medier.²⁷ Det digitale læringsmiljøet får en stadig større betydning for elevenes opplevelse av skolehverdagen.²⁸

4.2 Krenkelser

Krenkelser, også kalt krenkende ord og handlinger, er et samlebegrep for negative ord eller handlinger som barn og unge opplever krenker for eksempel deres verdighet og integritet eller gjør at de føler seg ekskludert fra et fellesskap. Krenkelser kan ta ulike former. Begrepet omfatter alt fra enkeltstående ytringer eller handlinger, til gjentatte episoder. Det omfatter bl.a. mobbing, vold, rasisme, trakassering og diskriminering. Krenkelser kan være direkte ord og handlinger, men også baksnakking, utfrysning, ryktespredning eller andre handlinger som

---

²¹ Bhl. § 1 og rammeplanen

²² Evertsen m.fl. (2015)

²³ Medietilsynet (2016), Jacobsen, Kofoed og Loi (2016)

²⁴ Ertesvåg (2016)

²⁵ Meld.St.22 (2010-2011)

²⁶ Se bl.a. Meld.St. 22 (2010-2011), NOU 2015:2, og Udir (2009)

²⁷ Medietilsynet (2016)

²⁸ Jahnsen, Sjørød og Fandrem (2016), Prop. 57 L (2016–2017)

gjør at barn og unge opplever utrygghet, ubehag eller ikke føler seg inkludert i fellesskapet.²⁹ Det kan være barn, unge og voksne som krenker.

Krenkelsene kan også være digitale. Digitale krenkelser kan være både direkte og indirekte – og synlige og usynlige. Eksempler på synlige digitale krenkelser kan være produksjon av og/eller spredning av bilde, video eller tekst. De usynlige digitale krenkelser kan handle om ikke å få «likes», invitasjoner eller å bli utestengt fra sosiale grupper på nett. Digitale krenkelser kan bli svært alvorlige ved at bilder, tekst eller video kan spres raskt og avsender mister kontrollen over omfanget og hvem som er mottakere.

Hva som oppleves som krenkende ord og handlinger er forskjellig fra person til person, og kan avhenge av blant annet alder, forutsetninger, bakgrunn. Krenkelser er også ofte avhengige av situasjonen de forekommer i.³⁰ Det er ikke nødvendig at de negative handlingene defineres som mobbing for at barnehagen eller skolen skal ha plikt til å reagere. I skolen er det elevens subjektive opplevelse som er det avgjørende for om ord og handlinger er krenkelser. Skolene har etter opplæringsloven kapittel 9 A en aktivitetsplikt ved mistanke eller kunnskap om krenkelser. Også i barnehagen er det nødvendig å anerkjenne barnets opplevelse av krenkelsene. Barnehagene har en omsorgsplikt etter bhl. § 1 som innebærer at de må håndtere krenkelser. Rammeplanen krever også at personalet skal håndtere, forebygge, stoppe og følge opp mobbing og andre krenkelser i barnehagen.

4.2.1 Mobbing

Forståelsen av mobbing er i utvikling og inneholder i dag flere forklaringer og former enn tidligere.³¹ Når vi skal forebygge, avdekke og stoppe mobbing, er det avgjørende med en oppdatert forståelse slik at alle former av fenomenet fanges opp. Dersom det avdekkes mobbing har dette betydning for hvilke tiltak som er egnede for å løse saken. Vi ser at dagligtalens begrepsbruk ikke nødvendigvis er i samsvar med forskning ved at enkeltkrenkelser ofte kan omtales som mobbing. På den andre siden ser vi at mobbebegrepet defineres og administreres svært strengt, noe som kan gjøre at ikke alle former for mobbing fanges opp.³²

I Elevundersøkelsen beskriver vi *mobbing* som gjentatte negative handlinger, fra én eller flere sammen, mot en person som kan ha vanskelig for å forsvare seg.³³ Her legges det vekt på tre kriterier. For det første at det er negative handlinger, for det andre at det er gjentatt over tid og for det tredje at det kan være en reell eller opplevd ubalanse i styrkeforholdet mellom den/de som blir mobbet og den/de som mobber. Vi legger her vekt på den subjektive opplevelsen til barn og unge og om de opplever noe som mobbing. I barnehagen kan mobbing forstås som at barn utsettes for negative hendelser fra andre i lek og samspill, der barn opplever å ikke være en betydningsfull person for fellesskapet.³⁴

Mobbing i både barnehagen og skolen kan ha sammenheng med status i gruppen. En motivasjon for å mobbe kan være ønske om tilhørighet med en eller flere andre.³⁵ I tillegg kan et motiv være ønske om å redusere et annet barns opplevelse av tilhørighet eller å være en betydningsfull person for fellesskapet. Sentralt i dette er gruppeprosesser, status i uformelle sosiale hierarkier og eksklusjonsmekanismer.³⁶ I noen tilfeller er det voksne som mobber barn. Dette har noen andre trekk og utfordringer enn når barn mobber andre barn.

---

²⁹ Oppll. § 9 A-2 og Udir- 3-2017

³⁰ NOU 2015:2: s. 31

³¹ NOU 2015:2 beskriver utviklingen av forståelsen av mobbing

³² Kvello og Wendelborg (2005), Lund (2015), Eriksen og Lyng (2015)

³³ Elevundersøkelsen 2016, Roland (2014), Roland og Olweus (1983), Smith (2016)

³⁴ Lund og Helgeland (2016) side 4

³⁵ Roland og Idsøe (2001), Fandrem, Strohmeier og Roland (2009)

³⁶ Søndergaard (2009), Eriksen og Lyng (2015), Lyng (2017)

Mobbing og andre krenkelser må forstås ut fra både et individ- og systemperspektiv, og ses i sammenheng med forhold ved individet, konteksten og systemene rundt individet. Årsakene til mobbing kan relateres til både individuelle forutsetninger, sosiale faktorer, samspill og prosesser i systemene rundt barnet. Individuelle og kontekstuelle forklaringer må forstås som gjensidig påvirkende, snarere enn å være gjensidig utelukkende.

Mobbing og andre krenkelser kan generelt arte seg forskjellig i barnehage og skole, og mellom ulike årstrinn i grunnopplæringen. Dette kan blant annet forklares med barn og unges alder, utvikling, personlighetstrekk, modenhet og ulike kontekster de befinner seg i. Forhold i det sosiale samspillet kan fremme og hemme at mobbing skjer.³⁷

Ulike former for mobbing

Det er flere måter å kategorisere mobbing på. For det første kan mobbingen være direkte og indirekte. Eksempel på *direkte mobbing* er dytting, spyting eller skriftlig eller muntlig trakassering. *Indirekte mobbing* er for eksempel å spre falske eller sårende rykter.

En annen inndeling er mellom *verbal*, *fysisk* og *relasjonell* mobbing. Eksempler på verbal mobbing kan være å kalle en annen stygge ting og erte. Fysisk mobbing kan være slå, dytte eller holde fast. I barnehagen vil det å slå, dytte eller holde fast ofte ikke være mobbing, men må forstås i lys av barnets alder, modenhet og barnehagekonteksten.³⁸ *Relasjonell mobbing* kan være å holde en annen utenfor, baksnakke andre og å spre rykter. Dette handler ofte om skading eller kontrollering av vennskap eller andre relasjoner, for eksempel gjennom manipulering eller utestenging. Forskning har vist at relasjonell mobbing forekommer blant både jenter og gutter.³⁹

Digital mobbing

Digital mobbing er mobbing som skjer via digitale verktøy eller medier.⁴⁰ Aktuelle aspekt for å forklare digital mobbing er at det kan være vanskelig å slippe unna fordi mobbingen er uavhengig av tid og sted. Det kan videre foregå anonymt ved at man ikke ser hvem som har utført mobbingen, og mobbingen har potensielt en uendelig offentlighet ved eksponering for et stort publikum.⁴¹ For å forstå digital mobbing er det nødvendig å være klar over hvordan premisser for handlinger endres ved digital kommunikasjon.⁴² Økt synlighet, mulighet for stor spredning og uoversiktlig publikum, mangel på umiddelbar respons og korrigerende fra de som utsettes og tilskuere kan gjøre at budskap og handlinger blir mer hemningsløse.⁴³ Digital mobbing kan være alt fra det spektakulære, som publisering av nakenbilder og trusler, til det usynlige eller subtile, som å systematisk ikke få «likes» eller holdes utenfor grupper.⁴⁴ Det kan være snakk om både bilder, lyd, film og tekst, alene eller i kombinasjon. Nettet er et søkbart og permanent arkiv, der innhold lett kan klippes, limes, kopieres og redigeres.

4.2.2 Diskriminering og trakassering

Barnehagen og skolen skal motvirke alle former for diskriminering og trakassering.⁴⁵ Begrepene er definert i diskrimineringslovgivningen og må forstås i lys av dette. Diskriminering og trakassering er krenkelser hvor innholdet er knyttet til et av de lovfestede diskrimineringsgrunnlagene; etnisitet inkludert urfolk, religion, livssyn, nedsatt funksjonsevne, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og kjønn. Diskriminering er usaklig

---

³⁷ Roland (2015)

³⁸ Bratterud, Sandseter og Seland (2012)

³⁹ Eriksen og Lyng (2016)

⁴⁰ Smith (2016)

⁴¹ Jahnsen, Sjørød og Fandrem (2016), Tømte, Gudmundsdottir og Hatlevik (2017)

⁴² Boyd (2008)

⁴³ Hinduja og Patchin (2008)

⁴⁴ Kofoed (2013), Staksrud (2013)

⁴⁵Bhl. § 1, oppl. § 1-1 og § 9 A-3, rammeplanen og LK06 Prinsipper for opplæringen.

forskjellsbehandling som kan knyttes til et eller flere diskrimineringsgrunnlag.⁴⁶ Diskriminering kan være både direkte og indirekte. Trakassering er handlinger, unnlater eller ytringer som virker eller har som formål å virke krenkende, skremmende, fiendtlige, nedverdiggende eller ydmykende, og hvor innholdet i krenkelsene er knyttet til diskrimineringsgrunnlagene. Forklaringene til diskriminering og trakassering er ofte knyttet til gruppebaserte fordommer og samfunnets normer. Trakasseringen og diskrimineringen kan ha sammenheng med fellesskapets oppfatning av «normalitet» og forholdet mellom majoritet og minoritet.⁴⁷

Barnekonvensjonen artikkel 2 gir barn og unge rett til beskyttelse mot diskriminering. Her er ikke innholdet avgrenset til diskrimineringsgrunnlagene som er lovfestede i Norge. Barnekomiteen har uttalt at plikten til ikke å diskriminere krever at statene aktivt kartlegger hvilke barn og grupper av barn som kan være avhengige av spesielle tiltak for at de skal få sine rettigheter anerkjent og realisert. Bekjempelse av diskriminering kan kreve tiltak innenfor skole og utdanning, for å endre holdninger.⁴⁸

I internasjonal mobbeforskning forskes det nå på identitetsbasert mobbing. Dette har mange fellestrekk med trakassering og diskriminering.⁴⁹ Ved identitetsbasert mobbing, er ofte innholdet i krenkelsene knyttet til de lovfestede diskrimineringsgrunnlagene.

5. Føringer for arbeidet

Det er barnehagemyndighet, barnehageeier, barnehagen, skoleeier og skolen som har det lovpålagte ansvaret for å sikre trygge og gode barnehage- og skolemiljø.⁵⁰ Regelverket fastsetter minstekravene som skal oppfylles. De ansatte i barnehager og skoler vil gjennom sitt ansettelsesforhold ha et ansvar.

I arbeidet lokalt kan det være aktuelt å involvere for eksempel PP-tjenesten og skolehelsetjenesten i de ulike delene av arbeidet. Involveringen må være i samsvar med regelverket, blant annet taushetsplikten og krav til samtykke når det kreves.⁵¹

Vi redegjør her for noen sentrale føringer i arbeidet mot mobbing og andre krenkelser.

5.1 Anerkjennelse barn og unges opplevelse og rett til medvirkning

I arbeidet for trygge og gode barnehage- og skolemiljø uten mobbing og andre krenkelser er anerkjennelse av barn og unges opplevelse, og rett til medvirkning grunnleggende prinsipper. Anerkjennelse av barn og unge forstås for det første som at barn og unges opplevelse av barnehage- eller skolemiljøet skal erkjennes og respekteres. Anerkjennelse innebærer at de voksne skal legge barn og unges subjektive opplevelse til grunn.⁵² Barn og unge skal ikke oppleve at det stilles spørsmål ved deres opplevelse, bagatellisering av det de forteller om, eller å få beskjed om at «det må du tåle». Barn eller unge som forteller om eller viser nonverbale signaler på at de blir utsatt for mobbing eller andre krenkelser skal bli tatt på alvor av de ansatte og saken skal følges opp.

For det andre skal barn og unges rett til medvirkning anerkjennes og oppfylles. Dette er i samsvar med barnekonvensjonen artikkel 12, bhl. §§ 1 og 3 og oppl. § 1-1. Barn og unge skal gis mulighet til å medvirke på individ- og gruppenivå. Medvirkning kan skje uformelt gjennom aktiviteter og dialog i hverdagen, og formalisert gjennom planlagte samtaler og møter.

⁴⁶ Diskrimineringsloven om etnisitet §§ 6 og 9.

⁴⁷ NOU 2015:2 kapittel 7 og 13.2

⁴⁸ FNs barnekomite 2003 punkt X

⁴⁹ Tippet m.fl. (2010) og Fandrem (2016)

⁵⁰ Oppl. § 13-10, § 10-8 og § 9 A-4 og bhl. §§ 7 og 8

⁵¹ Bhl. § 19c, oppl. § 5-6, forskrift om helsestasjon- og skolehelsetjenesten og forvaltningsloven § 13.

⁵² Lund (2015), Lund (2016)

Hvordan medvirkningen gjennomføres vil avhenge av saken og skal tilpasses barns alder og forutsetninger. I konkrete saker skal barn som ikke har et trygt og godt miljø, andre involverte barn/elever og de barna/elevne som er direkte påvirket av saken gis rett til å uttale seg. Barn og unge i skolen skal også medvirke gjennom brukerorgan, jf. oppl. kapittel 9 A og 11.

5.2 Voksne har ansvar for å forebygge og stoppe krenkelser

Å skape og opprettholde trygge og gode barnehage- og skolemiljøer uten mobbing og andre krenkelser er personalets ansvar. Barnehagemyndigheten, barnehageeier, skoleeier, barnehagen og skolen har det overordnede ansvaret for at alle ansatte er kjent med sitt ansvar og oppfyller det. Dette er et eier- og lederansvar. Personalet må ha den nødvendige kompetansen og å jobbe systematisk, kjenne rutinene, følge med og sette inn tiltak for å forebygge og håndtere mobbing og andre krenkelser. Når mobbing eller andre krenkelser mistenkes er det de ansatte som har ansvaret for å løse dette. Ansvaret for å løse en sak skal aldri plasseres hos barn og unge. En del av ansvaret til de ansatte er også å fange og følge opp mistanke eller kunnskap om at andre voksne krenker barn og unge.

Barnehagene og skolene må samarbeide med foreldrene og ha forståelse og respekt for deres perspektiv i saker om mobbing og andre krenkelser. Vi understreker at foreldrene skal involveres i alle deler av arbeidet på individ og gruppenivå. Vi viser også til punkt 6.1.5. om foreldresamarbeid.

Arbeidet mot mobbing og andre krenkelser er ikke bare barnehagens eller skolens ansvar, men også et samfunnsansvar, jf. barnekonvensjonen artikkel 19. Felles normer og holdninger i lokalsamfunnet og respekt for andre er avgjørende for å fremme gode oppvekstmiljø. Alle voksne, herunder foreldre, bør sammen med lokale institusjoner, kultur- og næringsliv bidra til dette.

Vi peker også på at å arbeide for trygge barnehage- og skolemiljø og forebygge og håndtere mobbing og andre krenkelser også har betydning for folkehelsen og er viktig fra et helseperspektiv. Dette gjør samarbeid med helsesektoren sentralt på alle nivå.

5.3 Sosial og faglig læring skjer i et samspill

Utvikling av barn og unges sosiale og emosjonelle kompetanser er viktig i arbeidet med å skape og opprettholde et godt miljø i barnehagen og på skolen. Sosiale og emosjonelle kompetanser kan defineres som «personers holdninger, oppførsel, emosjoner, sosiale ferdigheter og relasjoner». ⁵³ Dette kan f.eks. være selvvopfatning, motivasjon, evne til å håndtere følelser og samarbeide med andre. Å utvikle sosial kompetanse har en verdi i seg selv, samtidig som det har betydning for faglig læring og skolerestater. ⁵⁴ Sosial og faglig læring utvikles i et samspill, og det er ikke et absolutt skille mellom kognitive og sosiale kompetanser. Det bør ikke skapes motsetninger og skillelinjer mellom å arbeide med faglig og sosial læring i skolen. I tillegg til generelle føringer i LK06, inngår sosiale og emosjonelle kompetanser i læreplaner for flere fag, både i kompetansemål og omtale av grunnleggende ferdigheter. I lokalt arbeid med læreplaner og arbeid med fag, er det viktig å skape sammenhenger mellom verdiene og føringene i formålsparagrafen, Generell del, Prinsipper for opplæringen og læreplaner for fag.

6. Helhetlig og systematisk arbeid med barnehage-, skolemiljø, mobbing og andre krenkelser

Å opprettholde og videreutvikle trygge og gode barnehage- og skolemiljøer uten mobbing og andre krenkelser krever helhetlig, langsiktig og systematisk arbeid. I tillegg til arbeid som

---

⁵³ NOU 2014:7 side 37.

⁵⁴ NOU 2014:7.

fremmer et trygt og godt barnehage- og skolemiljø, er det nødvendig med en systematisk innsats rettet mot forebygging og håndtering av mobbing og andre krenkelser.⁵⁵

Voksnes syn på barn og unge påvirker hvordan voksne møter og forholder seg til barn og unge.⁵⁶ Vi omtaler i dette dokumentet ikke barn som mobbere eller mobbeoffer, men snakker om barn og unge som blir utsatt for mobbing eller barn og unge som utsetter andre for mobbing. I arbeidet med å forebygge og håndtere mobbing rettes oppmerksomheten mot handlingene.

Det helhetlige arbeidet kan deles i tre: 1) å skape et trygt og godt miljø i barnehager og skoler, 2) å forebygge mobbing og andre krenkelser, 3) å håndtere mobbing og andre krenkelser når det oppstår. Dette kan illustreres gjennom følgende modell:

De tre nivåene, som utdypes nedenfor i pkt. 6.1 til 6.3, kan kort beskrives slik:

1. *Fremme trygge og gode barnehage- og skolemiljø* er en del av den ordinære pedagogiske praksisen i skolen og barnehagen og er ofte universelle tiltak for å skape trygge og gode barnehage- skolemiljø.
2. *Forebygge mobbing og krenkelser* er arbeid rettet mot å minske risikoen for at mobbing og andre krenkelser skjer.
3. *Håndtere mobbing og andre krenkelser* handler om hvordan barnehagen og skolen fanger opp, stopper og følger opp saker om mobbing og andre krenkelser.

6.1 Fremme trygge og gode barnehage- og skolemiljøer

Å fremme trygge og gode barnehage- og skolemiljø er grunnstammen i arbeidet. For skole er det fastsatt i oppl. § 9 A-2 at skolemiljøet skal fremme helse, trivsel og læring. I tillegg er det fastsatt i bhl. §§ 1 og 2 for barnehage og forskrift om miljørettet helsevern i barnehager og skoler mv. Målsettingen med dette arbeidet er ikke primært å forebygge og håndtere mobbing og andre krenkelser, men handler mer bredt om å utvikle og opprettholde trygge og gode barnehage- og skolemiljøer. Dette er en del av den ordinære pedagogiske praksisen i skolen og barnehagen og er ofte universelle tiltak. Systematisk og målrettet tilrettelegging og utvikling av gode relasjoner er sentralt i arbeidet Dette virker også generelt forebyggende.

Forhold som har betydning for å fremme gode barnehage- og skolemiljø:⁵⁷

1. Barnehage- og skolekulturen
2. Organisasjon og ledelse
3. Pedagogisk ledelse i barnehagen og relasjonell klasseledelse i skolen
4. Relasjoner i barnehagen og elev-elev relasjoner på skolen.
5. Foreldresamarbeid

⁵⁵ NOU 2015:2

⁵⁶ Lund m.fl. (2015) og oppl. § 9 A-4 og bhl. § 1.

⁵⁷ NOU 2015:2, Evertsen, Tveitereid, Plischewski, Hancock og Størksen (2015)

6.1.1 Barnehage- og skolekulturen

Å etablere og opprettholde en god *barnehage- og skolekultur* er viktig for et trygt og godt psykososialt barnehage- og skolemiljø fordi kulturen har betydning for hvordan organisasjonen fungerer. Arbeidet med *kulturen* handler blant annet om verdiene, holdningene, normene og praksisen ved den enkelte barnehage og skole.⁵⁸ Normer og praksis fastsetter rammene for hva som er akseptert og ikke. Dette handler om å jobbe med organisasjonskulturen. Arbeidet med barnehagens og skolens verdier, normer, holdninger og praksis må også ses i sammenheng med utviklingen og oppfølgingen av felles regler og rutiner. Barnehagene og skolene skal ha et tydelig verdigrunnlag og en bred kulturforståelse, og skape et inkluderende sosialt fellesskap og et leke- og læringsfellesskap hvor mangfold blir verdsatt og respektert.⁵⁹ Alle ansatte må involveres i arbeidet med å skape en god barnehage- og skolekultur.

En kollektiv orientering mellom personalet bidrar til et positivt miljø i barnehagen og skolen. Holdningene og praksisen til de ansatte har betydning for hvordan barn og unges barnehage- og skolemiljø blir. Det betyr at det er nødvendig å jobbe med relasjonene mellom de ansatte. Dersom de ansatte ikke er gode rollemodeller, arbeidsmiljøet er dårlig og samarbeidet mellom dem er preget av konflikter påvirker dette barnehage- og skolekulturen negativt. Å diskutere etiske dilemmaer og være bevisst det etiske ansvaret som hviler på personalet og ledere i barnehager og skoler er viktig.

6.1.2 Organisasjon og ledelse

God ledelse er avgjørende for å kunne fremme et trygt og godt barnehage- og skolemiljø og for å forebygge og håndtere saker. Ledelsen har ansvaret for barnehagens og skolens systematiske og langsiktige arbeid og legger rammer og premisser for miljøet barn og unge opplever. God ledelse krever både langsiktig planlegging og håndtering av akutte situasjoner som oppstår. Barnehagemyndighet, barnehageeier og skoleeier har ansvaret for at virksomhetene jobber i samsvar med regelverket.

For å fremme trygge barnehage- og skolemiljøer er det nødvendig å sikre at barnehagene og skolene har evne til utvikling og er lærende organisasjoner.⁶⁰ Barnehagen og skolen må ha en god profesjonell kultur og evne til å planlegge, gjennomføre og evaluere sin pedagogiske praksis, sine rutiner og sin regelverksetterlevelse. Ledelsen må legge til rette for samarbeid og kollektiv læring, i tillegg til individuell læring hos den enkelte ansatte.⁶¹ Den må også sørge for at personalet har oppmerksomhet på hvordan de møter barn og unge som trenger hjelp og støtte fra kompetente voksne.

6.1.3 Pedagogisk ledelse i barnehagen og relasjonell klasseledelse i skolen

Pedagogisk ledelse i barnehagen og klasseledelse i skolen er viktig for kvaliteten på barn og unges barnehage- og skolemiljø. Det er forskjeller i mandatet til barnehagelærere og lærere. Vi beskriver disse derfor separat under.

Pedagogisk ledelse i barnehagen

Kvaliteten på den pedagogiske ledelsen har betydning for miljøet. Pedagogisk leder ivaretar barns medvirkning, bidrar til et inkluderende lekemiljø, støtter barns lek og læring, og støtter og veileder barn i deres utvikling. Hun/han har ansvar for planlegging, gjennomføring, dokumentasjon, vurdering og utvikling av barnehagens oppgaver og innhold. Pedagogisk leder har også ansvar for å lede og veilede medarbeidere og skal sørge for at barnehageloven og rammeplanen oppfylles gjennom det pedagogiske arbeidet.

---

⁵⁸ Bang (2013)

⁵⁹ Prinsipper for opplæringen og Rammeplanen

⁶⁰ Utdanningsdirektoratet (2012b), Ertesvåg (2016)

⁶¹ Utdanningsdirektoratet (2012b)

Relasjonell klasseledelse i skolen

På skolen er lærernes *klasseledelse* og *relasjonen mellom lærer og elev* svært viktig for elevens opplevelse av skolemiljøet. Prinsipper for opplæringen framhever at lærere skal fremstå som tydelige ledere og forbilder for barn og unge. Klasseledelse handler om å skape gode betingelser for både faglig og sosial læring.⁶² Kompetent klasseledelse innebærer at læreren forstår dynamikken i elevgruppen, og har ferdigheter til å løse hendelser på en slik måte at det fremmer helse, trivsel og læring for alle elevene. Det er avgjørende at lærere etablerer og opprettholder en positiv relasjon til hver enkelt elev, og at elevene opplever å få både emosjonell og faglig støtte fra lærerne. Klasseledelse innebærer også å etablere normer og verdier i elevgruppen som fremmer positiv samhandling og læring. Å utvikle god struktur, følge opp regler og rutiner samt utvikle et læringsfellesskap er viktig. Lærerne må ha positive forventninger til hver enkelt elevs læring, atferd og utvikling. Dårlig klasseledelse og negative lærer-elev relasjoner kan få uheldige konsekvenser for elevene, både sosialt og faglig.⁶³ Klasseledelse i teknologirike omgivelser krever særskilt kompetanse.⁶⁴

6.1.4 Relasjoner i barnehagen og elev-elev relasjoner i skolen

Gode relasjoner er avgjørende for å skape og opprettholde trygge og gode barnehage- og skolemiljøer. Dette gjelder både relasjoner barn og unge imellom, og mellom barn/unge og personalet. Alle ansatte i barnehagen og skolen har et ansvar for at barn og unge har et trygt og godt miljø. Involvering av alle ansatte er viktig i arbeidet. De ansatte må ha kompetanse til å fremme trygge og gode barnehage- og skolemiljø. At ansatte er tilstede der barn og elever er, er forebyggende i seg selv. Barnehagelærere og lærere har et særlig ansvar og stor betydning, se punkt 6.1.3.

Relasjoner i barnehagen

Kvaliteten ved relasjonene som møter barnet i barnehagen er med på å skape en forutsetning for barns utvikling.⁶⁵ Personalet i barnehagen skal møte alle barn med åpenhet, varme og interesse og vise omsorg for hvert enkelt barn.⁶⁶ Omsorg og relasjonskvalitet henger nært sammen i barnehagen. Relasjonene i barnehagen må være preget av tilknytning og anerkjennelse, og at alle barn opplever trygghet, tilhørighet og trivsel. Relasjoner mellom barn er nært knyttet til lek, det fysiske miljøet og at de voksne tar barns perspektiv på alvor. Leken har en fremtredende plass i barnehagen og i barns liv, og her legges grunnlag for barns vennskap. En viktig del av arbeidet er derfor også å fremme og tilrettelegge for positive barn-barn relasjoner og sosiale grupper og barnefellesskap som gir gode rammer for positive barns lek og utvikling. Barnehagen må jobbe systematisk med sosial og emosjonell kompetanse, og med å skape fellesskap, samhold og trygghet mellom barna.

Elev- elevrelasjoner og kultur for læring blant elevene

Vennskap og samspill med jevnaldrende er svært viktig for barn og unge, og evnen til å mestre dette har betydning for deres trivsel, identitetsutvikling og faglige og sosiale læring.⁶⁷ Gode relasjoner elevene imellom er avgjørende for at de føler tilhørighet til skolen. Skolen må jobbe systematisk med sosial og emosjonell kompetanse, og med å skape fellesskap, samhold og trygghet mellom elevene.⁶⁸ Å etablere et kollektivt klassemiljø med et «gyldig klasse-vi», ser ut til å forebygge negativ samhandling og gruppedynamikker mellom elever.⁶⁹ Den forebyggende innsatsen gjennom miljø-, fellesskaps- og relasjonsbygging er spesielt viktig

⁶² Utdanningsdirektoratet (2012c)

⁶³ Drugli, Flygare og Nordahl (2016)

⁶⁴ Senter for IKT i utdanningen (2015)

⁶⁵ Evertsen m.fl. (2015) s. 37.

⁶⁶ Rammeplanen

⁶⁷ Drugli, Flygare og Nordahl (2016)

⁶⁸ NOU 2015:2

⁶⁹ Lyng og Eriksen (2015)

fordi krenkelser ofte foregår på digitale og fysiske arenaer der voksne i liten grad er til stede og kan ta ansvar.⁷⁰

Generell del understreker at skolen både må stimulere og utnytte, men også danne motvekt mot kulturer barn og unge skaper selv. Skolen må arbeide for å utvikle en kultur for læring og læringsfellesskap blant elevene, hvor elevene opplever at interesse for skolearbeid og gode resultater blir verdsatt.⁷¹ «Felleskapende didaktikker» og pedagogiske praksiser fremmer både læringsfellesskap og sosiale fellesskap og tilhørighet.⁷²

6.1.5 Foreldresamarbeid

Det er viktig å samarbeide med foreldrene i arbeidet med å utvikle og opprettholde trygge og gode barnehage- og skolemiljø.⁷³ Barnehagens og skolens samarbeid med foreldrene har betydning for barnets helse, trivsel og læring i barnehage og skole.⁷⁴ Omsorg, lek, læring og danning i barnehagen og opplæringen i skolen skal skje i nær forståelse og samarbeid med barnas hjem.⁷⁵ I følge formålsparagrafen skal barnehagen i samarbeid og forståelse med hjemmet ivareta barnas behov for omsorg og lek, og fremme læring og danning som grunnlag for allsidig utvikling. Samarbeidet mellom hjemmet og barnehagen skal alltid ha barnets beste som mål. Foreldre og barnehagens personale har et felles ansvar for barnets trivsel og utvikling.⁷⁶ Prinsipper for opplæringen understreker at skolen skal legge til rette for samarbeid med hjemmet og sikre at foreldre får medansvar i skolen.

Et godt samarbeid bidrar blant annet til bedre trivsel, positive relasjoner og økt læring, og en mer positiv holdning til barnehagen og skolen. Det er barnehagen og skolen som er den profesjonelle part og har hovedansvaret for å legge til rette for samarbeidet, jf. oppl. § 13-3 d og bhl. § 4. Samarbeid med foreldre omfatter også dialog med foreldre om det enkelte barn. Både barnehager og skoler må ha tydelige strategier på hvordan de tar kontakt med og møter foreldre til barn som mobber eller blir mobbet. Foreldrene kan også involveres i utarbeidelsen av planer for hvordan forebygge, fange opp og stoppe mobbing.

6.2 Forebygge mobbing og andre krenkelser

Det neste nivået er forebygging av mobbing og andre krenkelser. Dette er også kalt mobbingfokusert forebygging.⁷⁷ Forebygging er i denne sammenheng arbeid som er rettet mot at mobbing og andre krenkelser ikke skal skje og handler om å minske risikoen.⁷⁸ Her er det nødvendig med kunnskap om årsakene til mobbing og andre krenkelser, og strategier for at mobbing og andre krenkelser ikke skjer. I det forebyggende arbeidet er det nødvendig å etablere en felles forståelse av hva mobbing og andre krenkelser er hos de ansatte.

De ansatte må gjøres kjent med sine plikter etter regelverket og barnehagens og skolens rutiner. Å følge med på risikofaktorer i barnehage- og skolemiljøet og jobbe systematisk med helse, miljø og sikkerhet (HMS) er en sentral del av forebyggingen av mobbing og andre krenkelser. Systematisk HMS-arbeid og internkontroll er lovpålagte plikter for skolene, jf. oppl. § 9 A-3. Kjernen i dette er operasjonalisering av lovkravene, avdekking av risiko og utfordringer i miljøet, sette inn tiltak rettet mot risikoområder og implementering av rutiner. I det systematiske HMS-arbeidet skal det være fastsatt rutiner for dokumentasjon.

---

⁷⁰ Välmaki m.fl. (2012), Eriksen og Lyng (2015)

⁷¹ Drugli, Flygare og Nordahl (2016), NOU 2016:14

⁷²Hansen (2011), Plauborg (2011)

⁷³ NOU 2015:2

⁷⁴ Drugli og Nordahl (2016)

⁷⁵ Oppl. § 1-1 og § 13-3d, bhl. §§ 1 og 2, rammeplanen og Læreplanverket for Kunnskapsløftet.

⁷⁶ Rammeplanen

⁷⁷ Roland (2014)

⁷⁸ NOU 2015:2 kap. 13

Direktoratet anbefaler også at barnehagene arbeider slik. Etter bhl. § 2 skal barnehagen ha en helsefremmende og forebyggende funksjon. Vi viser også til krav til internkontroll i forskrift om miljørettet helsevern i barnehager og skoler mv., som også omfatter det psykososiale miljøet. I det forebyggende arbeidet bør barnehager og skoler identifisere og sette inn tiltak rettet mot barn og unge som er eller kan være særskilt sårbare.⁷⁹ Særskilt sårbarhet er en skjønnsmessig vurdering.

Eksempler på forebyggende arbeid

I det forebyggende arbeidet er styrking av personalets kompetanse sentralt. Barnehageeier, skoleeier, barnehagen og skolen må legge til rette for at de ansatte utvikler et kompetent blikk. Personalet må ha kunnskap om hva mobbing og andre krenkelser er, og være til stede i lek og samhandling med barn og elever for å kunne oppdage mobbing og andre krenkelser. De må i tillegg til kunnskap også ha hatt mulighet til ferdighetstrening. Sentralt i denne treningen er det å kjenne igjen tegn på mobbing og andre krenkelser, ekskludering og vite hva som skal gjøres for å forebygge og håndtere dette. Forskning⁸⁰, rettspraksis og klagesaker har vist at det er en del blinde flekker i skolenes arbeid. Dette handler både om forståelsen av regelverket, skolenes ansvar og at noen former for mobbing kan være vanskelige å se eller gjenkjenne. Høy kompetanse, som er oppdatert, er viktig for å følge med og fange opp mobbing og andre krenkelser.

I det forebyggende arbeidet er et annet element å øke barn og unges kompetanse. Barn og unge må vite hva mobbing og andre krenkelser er, og hvordan de skal gå frem om de selv eller andre blir utsatt for dette. Mange barn og unge synes det er vanskelig å si fra om mobbing og krenkelser selv om de har gode relasjoner til lærere. Barnehagen og skolen må i det forebyggende arbeidet gjøre det trygt å si fra, også når barn og unge er usikre på om det de blir utsatt for er alvorlig nok til å ta opp med de voksne.⁸¹ Barn og ungdom skal også få informasjon om sine rettigheter.⁸² Foreldres kompetanse må også økes, og foreldre bør inkluderes i det kompetansehevende arbeidet i barnehage og skole. Foreldre kan ha nytte av trening i hvordan de kan snakke med barna om mobbing, og hvordan de kan engasjere seg i forebyggende tiltak.⁸³

Andre eksempler på forebyggende arbeid er arbeid med normer og gruppebaserte fordommer med barn, unge, personale og foreldre,⁸⁴ bruk av undersøkelser om mobbing og bevisstgjøring om hvilke konsekvenser mobbing kan føre med seg. Videre bør det jobbes med barn og unge som positive rollemodeller i antimobbearbeidet, hvordan gi barn og unge ulike opplevelser av tilhørighet og inkludering og motvirke eksklusjonsmekanismer og «gevinster ved mobbing».

Barnehagen og skolen må også i det forebyggende arbeidet rette oppmerksomhet mot voksne som mobber og krenker. Alle ansatte må ha kompetanse til å se når det er andre ansatte som mobber eller krenker barn og unge og vite hvordan dette skal håndteres. Barnehagen og skolen skal være tydelige på at det er nulltoleranse, plikten til å varsle ledelsen og ha rutiner for håndtering av slike saker.

Ved forebygging av digitale mobbing og krenkelser er et viktig element å utvikle barn og unges digitale kompetanse generelt, og digitale dømmekraft spesielt. Digital dømmekraft innebærer å kunne bruke digitale verktøy, medier og ressurser på en forsvarlig måte, og å ha et bevisst forhold til personvern og etisk bruk av Internett.⁸⁵ Dette innebærer kunnskap om eget og andres personvern, forståelse for hvordan teknologi og tjenester fungerer og kan brukes, innsikt i potensielle konsekvenser og å kunne vurdere situasjoner. Barn og unge bør lære hvordan de kan dokumentere digital mobbing, f.eks. ved å ta skjermdump, og få kunnskap om

⁷⁹ Rt. 2012 side 146

⁸⁰ Eriksen og Lyng (2015)

⁸¹ Eriksen og Lyng (2015)

⁸² nullmobbing.no og dubestemmer.no har aktuell informasjon

⁸³ RKBU Vest og Læringsmiljøsenteret (2016)

⁸⁴ Lund m.fl (2015)

⁸⁵ Utdanningsdirektoratet (2012) Rammeverk for grunnleggende ferdigheter

hvor de kan henvende seg for å få hjelp. Undersøkelser viser at mange barn og unge har kunnskaper og ferdigheter om sine digitale handlinger, men de tar likevel uønskede valg. Digital dømmekraft handler om holdninger, like mye som handlinger.⁸⁶ Ansatte i barnehagen skal utøve digital dømmekraft og bidra til at barna utvikler en begynnende etisk forståelse knyttet til digitale medier.⁸⁷ Det tas mange bilder av barn i barnehagen og på fritiden.⁸⁸ Ved at personale er respektfulle i sin omgang med bilder og tar barnets mening på alvor gir de dem en begynnende forståelse for sine rettigheter og plikter.

6.3 Håndtere mobbing og andre krenkelses

Det tredje nivået er håndtering av mobbing og andre krenkelses. Dette handler om hvordan saker om mobbing og andre krenkelses avdekkes, stoppes og følges opp. Nødvendige forutsetninger for håndteringen er god regelverksforståelse, kompetanse om håndtering av mobbing og andre krenkelses og et kompetent blikk. I håndteringsfasen vil kunnskapen og ferdighetstreningen, som er en del av det mobbe- og krenkelsesforebyggende arbeidet, bli anvendt på aktuelle situasjoner. God håndtering krever kompetente og modige ansatte som oppfyller sitt ansvar. God håndtering av enkeltsaker er også et viktig tiltak i det forebyggende arbeidet fordi det har en preventiv virkning.

For skole er det lovfestet særskilte krav til håndteringen av mobbing og andre krenkelses i oppl. kapittel 9 A. Tilsvarende krav er ikke fastsatt i barnehageloven, men barnehagene har en omsorgsplikt etter bhl. § 1. Vi kan utlede av omsorgsplikten at barnehagene har en lovpålagt plikt til å håndtere mobbing og andre krenkelses. Direktoratet anbefaler at barnehagene legger til grunn handlingssløyfen som skisseres nedenfor i sitt arbeid.

Opplæringsloven inneholder krav til skolens individrettede arbeid. Skolen skal ha nulltoleranse mot krenkelses som mobbing, vold, diskriminering og trakassering. Skolen har en aktivitetsplikt, som skal sikre at skolene handler raskt og riktig når en elev ikke har det trygt og godt på skolen. Skolens aktivitetsplikt inneholder fem delplikter. Alle som arbeider på skolen har plikt til å *følge med, gripe inn og varsle* hvis de får mistanke om eller kjennskap til at en elev ikke har et trygt og godt skolemiljø. Skolen har videre plikt til å *undersøke og sette inn egnede tiltak* som sørger for at eleven får et trygt og godt skolemiljø. Det er i neste omgang avgjørende at skolen følger opp saken og evaluerer om tiltakene har ført til at eleven opplever å ha et trygt og godt skolemiljø. Det konkrete innholdet i aktivitetsplikten fastsettes ut fra hvilken rolle oppgaver og posisjon den ansatte har på skolen. Rektor har et særlig ansvar for at ansatte har kunnskap om aktivitetsplikten, og kompetanse til å utføre denne. Kravet til at arbeidet skal være systematisk, innebærer at rektor må gi føringer for hvordan de som jobber på skolen skal ivareta alle delpliktene. Videre må rektor følge opp at alle som jobber på skolen følger disse føringene i praksis.

Skolen må lage en skriftlig plan (aktivitetsplan) når det settes inn tiltak i en enkeltsak. I tillegg må skolen dokumentere hva den gjør for å oppfylle aktivitetsplikten i hver enkelt sak. Skolens ansvar etter kapittel 9 A kan også gjelde for krenkelses utført utenfor skoletid, dersom de har sammenheng med skolen. Dette gjelder for eksempel for digitale krenkelses. I slike tilfeller kan opplæring i nettvett og personvern være egnede tiltak.⁸⁹ Alle ansatte har en skjerpet aktivitetsplikt dersom en som arbeider på skolen krenker en elev.

Delpliktene i aktivitetsplikten kan illustreres med en handlingssløyfe:

---

⁸⁶ Tømte og Hatlevik (2014), Tømte, Gudmundsdottir og Hatlevik (2017)

⁸⁷ Rammeplan

⁸⁸ Medietilsynet (2016), Jacobsen, Kofoed og Loi (2016)

⁸⁹ Prop. 57 L (2016–2017)

6.3.1 Følge med og fange opp

Den første fasen er knyttet til å følge med på om barn og unge har et trygt og godt skolemiljø. At de ansatte følger med er nødvendig for at de skal kunne få mistanke eller kunnskap om at barn og unge ikke har det bra. Her er de ansattes kompetente blikk avgjørende. Blikket må være finmasket og fange opp alle former for mobbing og andre krenkelser. De ansatte må være bevisste på når og hvor krenkelser kan skje. Det vil for eksempel handle om å kartlegge skolens utearealer. Det er også viktig at ansatte, som et ledd i å følge med og fange opp, er spesielt oppmerksom på spesielt sårbare grupper. Dersom den ansatte er i tvil om barn og unge blir eller har blitt utsatt for mobbing eller andre krenkelser, skal han/hun undersøke dette nærmere. I tillegg til at ansatte skal ha et årvåkent blikk, skal de innhente informasjon fra elevene om hvordan elevene opplever skolemiljøet. Aktuelle informasjonskilder kan være samtaler med elevene og tilbakemeldinger i undersøkelser eller kartlegginger.

Mistanke om innebærer en følelse eller antagelse om at barn og unge blir utsatt for mobbing eller andre krenkelser. Dette kan for eksempel være en mistanke om at noen blir plaget eller utestengt fra fellesskapet. Mistanke kan blant annet oppstå gjennom at de ansatte ser noe, fanger det opp i samtaler med andre barn eller overhører samtaler, observasjoner eller at foreldre tar kontakt fordi de lurer på om det har skjedd noe i barnehagen eller på skolen, eller ut fra observasjon på nett. Mistanke kan også oppstå ved endringer i atferd hos enkeltbarn, samt i endringer i klassemiljøet/barnemiljøet. For enkeltbarn kan dette komme til syne for eksempel gjennom endringer i oppførsel; innesluttethet, aggressivitet, trøtthet, manglende konsentrasjon, dårligere skolerestater, urovekkende atferd, barnet er asosialt, skolevegring osv. Noen barn blir stille og trekker seg tilbake i lek eller deltar ikke i lek og aktiviteter, mens andre trer tydelig fram og gir beskjed når ting blir vanskelig. Endringer i barnegrupper eller klasser kan være mer bråk og uro, merkbar reduksjon i elevaktivitet i klasseoffentligheten, endringer i sosialt samspill og hvilke barn som leker sammen og sosial kontroll.

Kunnskap om betyr at den ansatte faktisk kjenner til at barn og unge blir utsatt for krenkelser fra andre barn eller ansatte. Dette kan være hendelser som den ansatte selv er vitne til eller informasjon fra foreldrene, den som opplever det eller andre barn og unge som ser det. Når barn og unge forteller om mobbing og andre krenkelser, er det den ansattes ansvar å ta saken

videre. Barn og unges subjektive opplevelse skal anerkjennes⁹⁰ og legges til grunn, jf. oppl. kapittel 9 A. Forskning har vist at ulike former for bagatellisering av elevenes subjektive opplevelse også forekommer ved skoler der personalet har en eksplisitt og bred tilslutning til prinsippet om nulltoleranse og til at det er elevenes subjektive opplevelse som skal ligge til grunn.⁹¹ Å bagatellisere det barn og unge har opplevd eller ikke anerkjenne barn og unges opplevelse, kan i seg selv være krenkelse og kan gjøre terskelen for at barn og unge forteller om mobbing og andre krenkelser enda høyere. Når barn og unge opplever mobbing og andre krenkelser utløser dette en plikt til å undersøke saken, dette kan ikke unnlates fordi den ansatte ikke mener den det gjelder har blitt krenket. Resultatet av undersøkelsen har sammen med barn og unges opplevelse og syn på saken betydning for tiltakene som settes inn.

6.3.2 Gripe inn

Ansatte skal gripe inn og stoppe mobbing og andre krenkelser dersom det er mulig. Det som kjennetegner plikten til å gripe inn, er at handlingen skjer umiddelbart og at den er rettet mot å stoppe en situasjon som pågår og er forholdsvis akutt. Det kan for eksempel dreie seg om å stanse en slåsskamp eller en annen fysisk krenkelse, om å stanse en utfrysningssituasjon eller stanse og irettesette elever som krenker andre verbalt. Grensen for å gripe inn er at den ansatte ikke skal stå i fare for å skade seg selv, eller krenke noen av elevene for å stanse situasjonen.

6.3.3 Varsle

For å opplyse og få et godt bilde av saken er barnehagens og skolens varslingsrutiner viktige. Leder skal varsles. Saken skal løftes til rett nivå for å sikre en forsvarlig håndtering. Det er ikke et mål å løse den på lavest mulig nivå. Ved at leder har oversikt over krenkelser som har skjedd kan dette også trekkes inn i avdekkingen og gi et mer fullstendig bilde. Dersom det viser seg at et barn er utsatt for en rekke krenkelser fra ulike personer vil dette gi et bilde av hvor innsatsen må settes inn i neste fase. Det er en lav terskel for å varsle. I tilfeller med digital mobbing bør også saker på tvers av skoler eller med trusler via sosiale medier meldes til skoleeier.⁹²

Det er ikke bare ansatte som skal varsle. I alvorlige tilfeller skal også rektor varsle skoleeier. Skoleeier kan fastsette egne rutiner for når skoleleder skal varsle skoleeier.

Rektor kan delegere oppgaven med å ta imot varslingen, men det er uansett rektor som på skolenivå har ansvar for at varslingen håndteres på en forsvarlig måte.

6.3.4 Undersøke

Formålet med undersøkelsen er å klargjøre det man har sett, hørt eller fått mistanke om. Gjennom undersøkelsen skal den ansatte prøve å få bekreftet eller avkreftet den aktuelle kunnskapen eller mistanken han eller hun har og skaffe seg et forsvarlig grunnlag for å følge dette opp videre. En sak skal alltid følges opp, men spørsmålet om hvordan må tilpasses saken. Erfaringer fra klagesaker og rettspraksis har vist at avdekkingen i mange tilfeller ikke er god nok, noe som gjør det vanskelig å løse saken. Det er styrers og rektors ansvar at undersøkelsen av saken er forsvarlig.

Undersøkelsene skal gjøres snarest mulig. De ansattes undersøkelsesplikt inntreffer når den ansatte får mistanke eller kunnskap om at barn eller unge blir utsatt for krenkende ord eller handlinger. Den ansatte skal ikke vente og se, men skal ta tak i dette raskt. Eksempler på undersøkelsesmåter er bruk av samtaler med barn og unge det gjelder, andre barn og unge, ansatte og foreldrene, samt observasjon. Bruk av ikke-anonyme undersøkelser, kartleggingsverktøy og sosiogram må gjennomføres på en måte som ikke er i strid med barn og unges personvern, jf. barnekonvensjonen artikkel 16. Prinsippet om barns rett til å gi uttrykk for sine synspunkter i saker som berører dem, må ligge til grunn. Barnet skal få

---

⁹⁰ Lund (2015), Lund og Helgeland (2016)

⁹¹ Eriksen og Lyng (2015)

⁹² Prop. 57 L (2016–2017), s.77

anledning til å uttale seg, bli lyttet til og bli tatt hensyn til. Barnets synspunkter skal tillegges behørig vekt i samsvar med dets alder og modenhet.

I undersøkelsesfasen er samarbeid i kollegiet og kollektivt ansvar nødvendig. Resultatet av undersøkelsen må analyseres for å finne ut hvilke tiltak som er egnede og tilstrekkelige å sette inn i denne saken for å stoppe krenkelsene.

Å undersøke digitale krenkelser og mobbing kan være krevende, for eksempel på grunn av anonymitet eller at krenkelsene skjer i lukkede grupper. Det må i undersøkelsen skilles mellom krenkelser som er åpne for alle og de som ikke er det. For digitale krenkelser som er åpne for alle kan bevis ofte fremskaffes og det kan være mulig å dokumentere hva som har skjedd, dersom ikke innholdet er slettet. Ungdommens språk og kulturelle koder gjør imidlertid at det reelle meningsinnhold i utvekslinger på nett kan være vanskelig tilgjengelig for voksne.⁹³ Om de digitale krenkelsene er i lukkede chattegrupper, profiler eller det er anonyme avsendere etc. så må noen av de involverte barna eller ungdommene samtykke til å vise dem frem. Her skal barn og unges rett til privatliv, herunder personvern respekteres, jf. barnekonvensjonen artikkel 16. De ansatte har ikke hjemmel til å logge seg på barn og unges profiler eller tvinge dem til å gjøre dette. Personvernet skal ivaretas i slike situasjoner, slik at krenkelser ikke besvares med nye krenkelser. Dersom skolen har mistanke om at det foreligger straffbare forhold er det aktuelt å kontakte politiet.

6.3.5 Sette inn tiltak og evaluere

Skolen skal så langt det finnes egnede tiltak sørge for at eleven får et trygt og godt skolemiljø. Hvilke tiltak som settes inn for å stoppe krenkelsene avhenger av den aktuelle situasjonen og resultatet av avdekkingen. Det er forskjell på å håndtere ulike typer enkelthendelser og mobbing. Det skal settes inn egnede tiltak. Alle barn og unge som opplever mobbing og andre krenkelser har en rett til å bli hørt og skal gis mulighet til å uttale seg om saken, jf. barnekonvensjonen artikkel 12.

Tiltakene som settes inn skal være *egne*de til å stoppe krenkelsene og gjenopprette et trygt og godt barnehage- og skolemiljø. Tiltakene kan rettes mot de som blir mobbet/ krenket, de som mobber/krenker, tilskuere, gruppe-/klassemiljøet og barnehage-/skolemiljøet. I de fleste tilfeller vil det være behov for å sette inn tiltak mot flere av gruppene. Her er det avgjørende å være bevisst på bruken av individtiltak og systemtiltak. Systemtiltak handler om systemene og å endre kollektive vaner og det mennesker pleier å gjøre sammen.⁹⁴ Vi viser her til rettspraksis som har pekt på nødvendigheten av å ikke bare rette tiltak mot den som blir mobbet, men også mot andre involverte.⁹⁵ Tiltak bør vurderes i korte og lange tidsspenn.

I en sak kan det være aktuelt med et eller flere tiltak. Dersom det er aktuelt å iverksette flere så kan arbeidet organiseres på ulike måter avhengig av hvordan tiltakene settes inn. Her bør tiltakene som settes inn være synergiske. Synergiske tiltak handler om at det settes inn flere typer tiltak for å styrke hverandre og stoppe mobbing eller andre krenkelser. Synergiske tiltak er et overordnet begrep. Dette kan omfatte både serie og simultane tiltak som kan forklares slik:

- Serietiltak er flere tiltak som settes inn etter hverandre i en planlagt rekkefølge.
- Simultane tiltak er flere tiltak som settes inn samtidig for å stoppe mobbing og andre krenkelser.

Det er også aktuelt med kombinasjoner av serietiltak og simultane tiltak, det vil si at noen tiltak settes inn samtidig og noen kommer etter hverandre.⁹⁶

---

⁹³ Staksrud (2013)

⁹⁴ Roland (2015)

⁹⁵ Rt. 2012 side 146 (Kristiansand-dommen)

⁹⁶ Roland (2015)

Eksempler på tiltak i et kort tidsspenn kan være direkte inngripen, konfronterende samtale med de involverte og samtaler med foreldrene. I skolen kan også sanksjoner være aktuelt. Bruk av sanksjoner i skolen skal ha hjemmel i ordensreglementet og det er ikke tillatt å bruke andre sanksjoner enn det som er fastsatt der. I saker i skolen hvor det er avdekket mobbing bør normalt konfronterende samtaler være et av tiltakene for å stoppe mobbingen.⁹⁷ Innretning på samtaler må imidlertid ses i forhold til barns alder og den enkelte situasjon.⁹⁸

I oppfølgingen må det vurderes om det er behov for å sette inn tiltak rettet mot langtidsvirkningen eller senskadene som mobbing kan medføre. Dette betyr at de som avgjør hvilke tiltak som settes inn også må ha kjennskap til konsekvensene av mobbing for barn og unge som er involverte. Eksempel på konsekvenser er skolevegring, dårlige skoleprestasjoner, depresjon, angst, psykosomatiske symptom og posttraumatisk stresslidelse (PTSD). Forskning har for eksempel vist at 41 % av jentene og 28 % av guttene som ble mobbet hadde traumeskårer som tilsvarer PTSD.⁹⁹ Forskning viser også at ulike former for mobbing kan henge sammen med ulike typer emosjonelle problemer, for eksempel ser det ut til at digital mobbing henger sterkere sammen med angst enn det tradisjonell mobbing gjør, mens tradisjonell mobbing på sin side ser ut til å ha sterkere sammenheng med depresjon.¹⁰⁰ Vi understreker her at det ikke er barnehagens eller skolens ansvar å behandle barn og unge for langtidsskader. Her er det nødvendig med samarbeid med andre sektorer. Hvilke aktører som involveres, avhenger av hvor alvorlige konsekvenser mobbingen har ført til. Tiltak kan spenne fra primærforebyggende og miljørettede tiltak til terapeutiske individuelle tiltak.¹⁰¹ Uansett om barn er lettere eller mer alvorlig skadet, bør foresatte aktivt involveres i tiltak. Og andre sentrale voksne må vite hvordan de best kan imøtekomme barnet.¹⁰²

Barnehagen og skolen skal følge opp saken og evaluere om tiltakene de har satt inn har hatt den tilsiktede virkningen. Barn, unge og foreldre skal involveres i evalueringen av tiltakene. Saken er ikke avsluttet før barn og unge igjen har et trygt og godt barnehage- eller skolemiljø. Dersom evalueringen viser at barn og unge opplever at skolemiljøet ikke er trygt og godt, skal evalueringen føre til at det for eksempel iverksettes andre tiltak eller mer intensive tiltak. Her kan det være aktuelt med tiltak for å rehabilitere miljøet og de som har vært involvert. Tiltak for oppfølging av de involverte vil ofte også innbefatte arbeid i barnegruppen eller klasse miljøet.

Eksempler på barnehagens og skolens oppfølging av barn og unge som blir eller har blitt mobbet kan være å etablere et trygt miljø, støtte utvikling av en god selvfølelse, et godt selvbilde, sosial kompetanseutvikling, støtte til nettverksbygging m.m. Ved alvorlig angst og/eller traumatisering hos den som har blitt utsatt for mobbing, kreves terapeutisk oppfølging og dermed samarbeid med instanser utenfor barnehagen og skolen, som for eksempel BUP. Tverrfaglig oppfølging av de som har mobbet andre er en viktig del av rehabiliteringsarbeidet.¹⁰³ For den eller de som har mobbet andre, kan det være aktuelt med tiltak rettet mot dennes situasjon og grunnen til at mobbingen har skjedd. Her er det nødvendig å etablere et tillitsforhold og være klar på at det er handlingene som ikke aksepteres. Videre kan sosial kompetanseutvikling være viktig. Eksempler på oppfølging over tid kan være jevnlig samtaler, bruk av ros og sanksjoner og få hjelp til gode og positive samspillsrelasjoner.¹⁰⁴

---

⁹⁷ Roland (2014)

⁹⁸ Garandeanu, Poskiparta og Salmivalli (2014)

⁹⁹ Idsøe mfl. (2012)

¹⁰⁰ Sjursjø, Fandrem og Roland (2015)

¹⁰¹ RKBV Vest og Læringsmiljøsentret (2016)

¹⁰² RKBV Vest og Læringsmiljøsentret (2016)

¹⁰³ RKBV Vest og Læringsmiljøsentret (2016)

¹⁰⁴ Roland (2014)

Barnehagen og skolen har en omsorgsplikt. Saken er ikke løst før de det gjelder har et trygt og godt barnehage- og skolemiljø som fremmer helse, trivsel og læring. Kravet til tiltak gjelder så lenge det finnes egnede tiltak som skolen kan sette inn. I dette arbeidet trenger barn og unge veiledning, hjelp og oppmerksomhet fra nærværende voksne «med varmt hjerte og klokt hode».

6.3.6 Skjerpet aktivitetsplikt

Skolen har en skjerpet aktivitetsplikt dersom en som jobber på skolen krenker en eller flere elever. I slike tilfeller er det flere krav til varsling og krav om at varsling, undersøking og tiltak skal skje straks.

Litteraturliste

Alsaker, F. og Gutzwiller-Helfenfinger, E. (2010) Social Behavior and Peer Relationships of Victims, Bully-Victims, and Bullies in Kundergarten. I: Jimerson, S.R., Swearer, S.M. og Espelage, D.L. (2010) Handbook of bullying in schools. An international perspective. Routhledge: New York. 2. Utgave.

Bang, H. (2013). Orgnisasjonskultur: En begrepsavklaring. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 50, s. 326–336.

Björnsson, M. og Hörnqvist, B. (2014). Förmågor och kompetenser för framtiden. Översikt över nyare forskning om icke-kognitiva kompetenser och en analys av det norska läroplanverket. En rapport på uppdrag av Ludvigsen-utvalget

Boyd, Dana. (2008). *Taken out of Context*. (PhD), University of California. Retrieved from <http://www.danah.org/papers/TakenOutOfContext.pdf>

Bratterud, Å., Sandseter, E. B. H. & Seland, M. (2012). *Barns trivsel og medvirkning i barnehagen : Barn, foreldre og ansattes perspektiver* (vol. nr. 21/2012). Trondheim: NTNU samfunnsforskning, Barnevernets utviklingscenter.

Drugli, Flygare og Nordahl (2016). Relasjoner mellom elever. På <http://www.udir.no/laring-og-trivsel/laringsmiljo/psykososialt-miljo/Relasjoner-mellom-elever/> (lesedato 29.09.16)

Drugli og Nordahl (2016): Forskningsartikkel: Samarbeidet mellom hjem og skole. På <http://www.udir.no/kvalitet-og-kompetanse/samarbeid/hjem-skole-samarbeid/samarbeidet-mellom-hjem-og-skole/> (Lesedato 29.09.16)

Eriksen, I. og Lyng, S. T. (2015). Skolers arbeid med elevenes psykososiale miljø. Gode strategier, harde nøtter og blinde flekker. 168 s. NOVA.

Eriksen, I. M., Lyng, S. T. (2016). Relational aggression among boys: blind spots and hidden dramas. *Gender and Education*. doi: 10.1080/09540253.2016.1214691

Ertesvåg, S. (2016): Læringsmiljø. I: Store norske leksikon. På <https://snl.no/l%C3%A6ringsmilj%C3%B8> (lesedato 30.09.16).

European Commission. (2013). Survey of Schools: ICT in Education. Benchmarking Access, Use and Attitudes to Technology in Europe's Schools. Hentet 3. juni, 2013, fra <https://ec.europa.eu/digital-agenda/sites/digital-agenda/files/KK-31-13-401-EN-N.pdf>

Evertsen, C., Tveitereid, K., Plischewski, H., Hancock, C. & Størksen, I. (2015). På leit etter læringsmiljøet i barnehagen - en synteserapport fra læringsmiljøsentret. Stavanger: Norsk senter for læringsmiljø og atferdsforskning.

Fandrem, H. (2016). Minority parents involvement in bullying cases. Paper presentert på XVth EARA konferanse, Caditz, Spania, 16.-19. sept 2016.

Fandrem, H., Strohmeier, D. og Roland, E. (2009). Bullying and Victimization among Native and Immigrant Adolescents in Norway: The Role of Proactive and Reactive Aggressiveness. *Journal of Early Adolescents*, 29 (6), 898-923.

FNs barnekomite. (2003). General Comment No. 5: General measures of implementation for Convention on the Rights of the Child (CRC/GC/2003/5).

Garandeau, C., Poskiparta, E. og Salmivalli, C. (2014). *Tackling Acute Cases of School Bullying in the KiVa Anti-Bullying Program: A Comparison of Two Approaches*. *Abnorm Child Psychol* (2014) 42:981–991. DOI 10.1007/s10802-014-9861-1

Hansen, H.R. 2011. "Fællesskabende didaktik: et forslag til et begreb, der samtænker antimobning, undervisning og fællesskab." *Skolen i morgen* 10:10-15

Hatlevik, O. E. og Throndsen, I. (red.). (2015). Læring av IKT. Elevenes digitale ferdigheter og bruk av IKT i ICILS 2013. Oslo: Universitetsforlaget.

Hatlevik, O.E. og Tømte, K. (2014) Using Multilevel Analysis to Examine the Relationship between Upper Secondary Students Internet Safety Awareness, Social Background and Academic Aspirations. *Future Internet* 2014, 6, 717-734

Hinduja, S. og Patchin, J. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29 (2), 129 - 156

Idsoe, T., Dyregrov, A., og Idsoe, E.M. (2012). Bullying and PTSD Symptoms: A Nationally Representative Study of Norwegian Adolescents. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 40, 901-911.

Idsøe, E. M. C. & Roland, P. (2017). *Mobbetferd i barnehagen: temaforståelse – forebygging – tiltak* (1. utg.). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Jacobsen, H., Kofoed T. og Loi M. (2016). Barnehagemonitor 2015. Den digitale tilstanden i barnehagen. Oslo: Senter for IKT i utdanningen.

Jahnsen, H., Sjursø I.R. og Fandrem, H. (2016). *Digital mobbing og krenkelser. Anbefalinger til praksis, politikk og forskning, basert på ekspertmøtet om digital mobbing og krenkelser* 7. april 2016

Kofoed, J. (2013) Affektive rytmer. Spektakularitet og ubestemmelighet I digital mobning. I: Kofoed, J. & D.M. Søndergaard (red). *Mobning gentænkt*. København, Hans Reitzels Forlag

Kvello, Ø., og Wendelborg, C. (2005). Mobbing belyst ut fra foreldres oppdragerstil og barnets tilknytning: Behov for systemrettet kartlegging og tiltak. *Spesialpedagogikk*, 4, 12-23

Lund, I. (2015). *"De er jo bare barn" om barnehagebarn og mobbing*. Oslo: PEDLEX Norsk skoleinformasjon.

Lund, I., Godtfredsen, M., Helgeland, A., Nome, D. Ø., Kovac, B. V. & Cameron, D. L. (2015). Hele barnet, hele løpet; mobbing i barnehagen *Forskningsrapport 2015*. Kristiansand: FuB, FuG, UiA, Abup, Kristiansand kommune.

Lund, I. & Helgeland, A. (2016). *Mobbing i barnehagen: Anerkjennelse som forebygging*. Oslo: Pedlex.

Lyng, S. (2017). The social contingency of empathy: Four different social mechanisms producing harassment and bullying in schools (in press)

Medietilsynet (2016). Barn og medier 2016.

Meld. St. 18 (2010–2011) *Læring og fellesskap*.

Meld. St. 22 (2010 -2011) *Motivasjon – mestring – muligheter. Ungdomstrinnet*.

Meld. St. 19 (2015-2016) Tid for læring- bedre innhold i barnehagen.

Nordtømme, S. (2016). På vei mot en rom(s)lig pedagogikk: En fortolkende studie av barns lekeerfaringer med rom og materialitet. Doktoravhandling, Høgskolen i Sørøst-Norge, Kongsberg.

NOU 2014:7. Elevenes læring i fremtidens skole. Et kunnskapsgrunnlag.

NOU 2015:2 Å høre til. Virkemidler for et trygt skolemiljø.

NOU 2016:14 Mer å hente. Bedre læring for elever med stort læringspotensial.

Olweus, D. (2010). Verdien av å redusere og forebygge mobbing. I E. Befring, I. Frønes, & M.-A. Sørli (red.), *Sårbare unge – nye perspektiver og tilnærminger*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Olweus, D. og Roland, E. (1983). *Mobbing: Bakgrunn og tiltak*. Oslo: Kirke og undervisningsdepartementet.

Plauborg, H. 2011. "Klasseledelse og fællesskabende didaktikker: Om meningsfulde læringsmuligheter og værdig deltagelse i undervisningen." *Kvan* 90 (31):67-78.

Pålshaugen, Ø. og Borg, E. (2015). Elevenes psykiske helse i fremtidens skole. Hva lærerne kan bidra med gjennom undervisningen. (

RKBU Vest - Regionalt kompetansesenter for barn og unge og Nasjonalt senter for læringsmiljø og atferdsforskning (2016). Å bli utsatt for mobbing. En kunnskapsoppsummering om konsekvenser og tiltak.

Roland, E. og Idsøe, T. (2001). Aggression and Bullying. *Aggressive behaviour, Vol. 27*, 446-462.

Roland, E. (2014). *Mobbingens psykologi*. Oslo: Universitetsforlaget. Oslo.

Roland, E. (2015) Forebygging og intervensjon. I: Roland, E. (red) *Problemløsningsmodeller*. Universitetsforlaget. Oslo.

Røe, M., Utvær, B., Wendelborg, C., og Caspersen, J. (2017) *Elevundersøkelsen 2016. Analyse av Elevundersøkelsen 2016*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS.

Senter for IKT i utdanningen (2015) *Hensiktsmessig bruk av IKT i klasserommet – en veileder*.

Sjursø, I. R., Fandrem, H. og Roland, E. G. (2015). [Emotional Problems in Traditional and Cyber Victimization](#).

Smith, P.K. (2016). Bullying: Definition, type, causes, consequences and interventions. *Social and Personal Psychology Compass* 10/9, 519-532, 1111/spc3.12266.

Staksrud, E. (2013). *Digital Mobbing: Hvem, hvordan, hvorfor - og hva kan voksne gjøre?* Oslo: Kommuneforlaget.

St.meld. nr. 16 (2006–2007) ... og ingen stod igjen – Tidlig innsats for livslang læring,

Søndergaard, D.M. (2009). Mobning og sosial eksklusionsangst. I Kofoed, J. og Søndergaard, D.M. (red.). *Mobning. Sociale prosesser på afveje*. København, Hans Reitzels Forlag.

Tippet, Houlston og Smith (2010) *Prevention and response to identity-based bullying among local authorities in England, Scotland and Wales*. Equality and Human rights Commission. Research report 64.

Tømte, K., Gudmundsdottir, G. B. og Hatlevik, O. E. (2017). Hvordan forstå og forebygge digital mobbing? Fra holdning til handling. I Digital dømmekraft. Red. Engen, B. K., Giæver, T. H. og Mifsud, L. Gyldendal Akademisk.

Utdanningsdirektoratet (2017). Udir 3-2017. Skolemiljø

Utdanningsdirektoratet (2009) Materiell for helhetlig arbeid med læringsmiljøet.
<http://www.udir.no/upload/Laringsmiljo /Materiell/Bedre laringsmiljo materiell.pdf>

Utdanningsdirektoratet (2012). Rammeverk for grunnleggende ferdigheter. Oslo: Utdanningsdirektoratet.

Utdanningsdirektoratet (2012b) Rammeverk for skolebasert kompetanseutvikling på ungdomstrinnet 2012-2017/ Vedlegg 6: Teoretisk bakgrunnsdokument for arbeid med organisasjonslæring.

Utdanningsdirektoratet (2012c) Rammeverk for skolebasert kompetanseutvikling på ungdomstrinnet 2012-2017/ Vedlegg 1: Bakgrunnsdokument om klasseledelse.

Utdannings- og forskningsdepartementet (2005) Veileder til opplæringsloven kapittel 9a.

Välmaki et al. (2012). Retningslinjer for å forebygge digital mobbing i skolemiljøet. En gjennomgang og anbefalinger. COST Action IS 0801 om Cyber bullying.

Wendelborg, C., Røe, M. og Caspersen, J. (2016). Elevundersøkelsen 2015. Analyse av Elevundersøkelsen 2015. Rapport 2016. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS.

Wendelborg, C. (2017). Mobbing og arbeidsro i skolen. Analyse av Elevundersøkelsen høsten 2016. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS.

Regelverk

Barnekonvensjonen. (1989) FNs konvensjon for barns rettigheter.

Barnehageloven

Diskrimineringsloven om etnisk diskriminering

Forskrift om miljørettet helsevern i barnehager og skoler mv.

Friskoleloven

Læreplanverket for Kunnskapsløftet

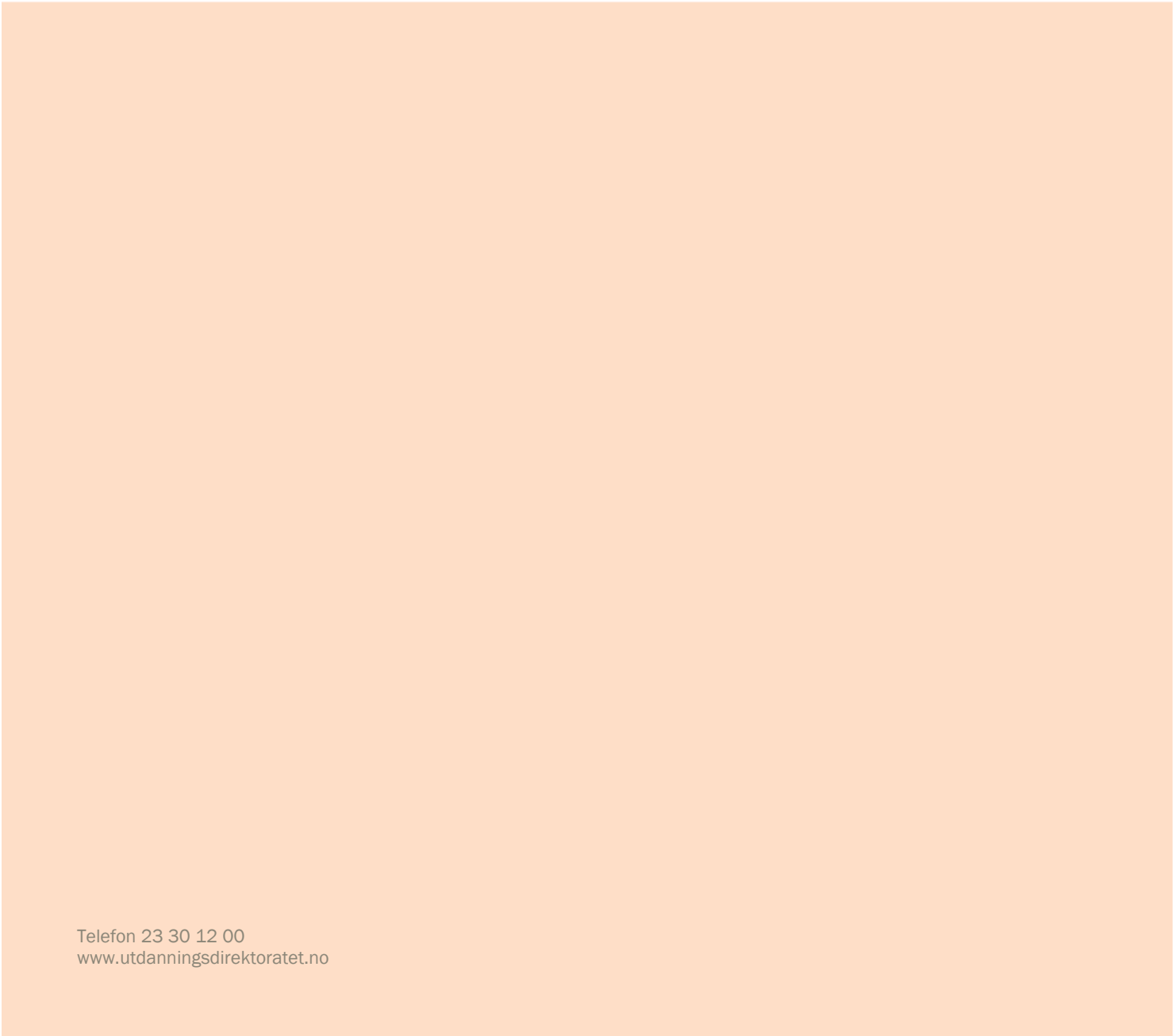
Opplæringsloven

Prop. 57 L (2016–2017). Endringer i opplæringslova og friskolelova (skolemiljø)

Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver. Oslo: Kunnskapsdepartementet.

Rettspraksis

Rt. 2012 side 146 (Kristiansand-dommen)

Telefon 23 30 12 00
www.utdanningsdirektoratet.no